

Sammendrag:

Den mobile hverdag

En kvalitativ studie om bruk av bil og kommunikasjonsmedier i barnefamilier

Spredning i tid og rom krever kommunikasjon

Barnefamiliers hverdagsliv i dagens storbysamfunn består av en rekke gjøremål og aktiviteter som er spredt over et relativt stort geografisk område. De fleste arbeider et annet sted enn der de bor, og aktiviteter som tidligere var knyttet til hjemmet eller nabolaget er spredt over et større geografisk område. Opplevelsen av tidsknapphet og tidspress i hverdagslivet krever effektiv transport og stiller nye krav til kommunikasjon.

Utviklingen av "nye" familiestrukturer samtidig med differensiering og geografisk spredning av daglig aktiviteter, har åpnet opp for bruk av nye og mer fleksible former for informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) for å koordinere samspillet mellom familiemedlemmer. Behovet for fleksibel transport til å kjede aktivitetene sammen er også stor.

Utgangspunktet for dette prosjektet er interessen for å undersøke samspillet mellom bruk av IKT, fysisk mobilitet og sosialt liv i et stadig mer differensiert og spredt hverdagsliv blant forskjellige typer av familier. Vi spør hvordan ulike familier bruker IKT for å koordinere og vedlikeholde relasjoner i hverdagslivet, og hvordan IKT og fysisk mobilitet virker sammen innenfor denne konteksten.

En økende andel av skilte foreldre velger å dele omsorgen for barna. Man kan si at familier der barna bor i to hjem, er *stedsdistribuerte* familier. Denne familiesituasjonen betyr at det er et behov for å koordinere daglige og ukentlige aktiviteter på tvers av to hushold. Denne typen av organisering betyr at foreldrene må utvikle ordninger og rutiner som ivaretar både de praktiske og følelsesmessige behovene barnet/barna har.

Skilsmisse og separasjon er fenomen som påvirker *distribusjonen* av familien. Men arbeidslivet, i form av skift og turnus, og den arealmessige utviklingen i byområdene, betyr at medlemmer av de "intakte" familiene også erfarer spredning, både tidsmessig og romlig. Foreldrenes arbeidsmønstre kan være ganske komplekse. I situasjoner der foreldrene har skiftarbeid, arbeid som innebærer lengre fravær, eller også tradisjonelle jobber med (uventet) overtid, stiller krav til utstrakt grad av kommunikasjon mellom foreldre for å ivareta familiens behov. Disse kan beskrives som *tidsdistribuerte* familier.

Ser vi på den fysiske mobiliteten, på de daglige reisemønstrene, er det klare indikasjoner på at de blir mer komplekse, særlig i barnefamilier. Den delen av de daglige reisene som kan kalles følgereiser eller omsorgsreiser har økt med over 60

prosent på 90-tallet. De nasjonale reisevaneundersøkelsene viser at befolkningen både reiser lengre og bruker bil oftere enn før.

Bruk av IKT, og især mobiltelefon, har økt voldsomt i det norske samfunnet i løpet av få år. Forskjellige grupper i befolkningen bruker teknologien på ulike måter, og tar den i bruk etter sine individuelle behov. Undersøkelser viser at mobiltelefoni kan bidra til opplevelse av økt tilgjengelighet og sikkerhet, større effektivitet i planlegging og mer fleksibilitet både privat og i arbeid.

Samspill mellom transport og IKT

I denne rapporten fokuserer vi på hvordan mobiltelefoni og annen bruk av IKT brukes i familier for koordinering av deres daglige aktiviteter og sosiale liv, og hvordan denne bruken samspiller med den fysiske mobiliteten. For å illustrere den varierte bruken og interaksjonen mellom fysisk og virtuell mobilitet, har vi valgt to typer familier:

- Familier der foreldre bor i forskjellige boliger, men der begge har ansvar for eller jevnlig kontakt med barna.
- Familier der begge foreldrene bor i samme bolig som barna. I denne gruppen av familier har vi forsøkt å finne fram til familier med varierende grad av tidsmessig og stedlig distribusjon.

Dette er bakgrunnen for våre problemstillinger, som kan formuleres i følgende fire spørsmålsgrupper:

- 1) Hvordan bruker ulike familier (tids/- stedsdistribuerte) IKT for å koordinere daglige aktiviteter? Hvilke aspekter ved IKT er viktig for de forskjellige typene av familier?
- 2) Hva karakteriserer koordineringen av kommunikasjon i forskjellige familietyper? Mellom hvilke personer i familien skjer kommunikasjon? Hvordan kan kommunikasjonen karakteriseres? Vi er særlig interessert i å undersøke de tre aspektene, sikkerhet/kontroll, følelsesmessige forhold og planlegging/effektivisering i denne kommunikasjonen.
- 3) Hvilke media blir brukt til hvilke formål? Hva er fordelene og ulempene med tekst i forhold til tale- eller visuell basert IKT?
- 4) Hva slags samspill er det mellom bruk av IKT og fysisk mobilitet? Hvilke typer av daglige reiser blir eventuelt påvirket av IKT-bruk? Er det slik at noen reiser blir erstattet med annen kommunikasjon (telefon, e-post), blir de modifisert (endret reise eller aktivitet underveis), skaper det flere reiser eller er det ingen sammenheng mellom bruk av IKT og de daglige reiseaktivitetene?

En kvalitativ studie

Med bakgrunn i problemstillingene har vi benyttet en kvalitativ metode for å kunne gå i dybden. For å holde flest mulig av variablene konstant, har vi valgt familier fra Oslo-området, slik at en del av de ytre betingelsene er de samme. Vi

har intervjuet familier med to ulike aldersgrupper av barn, henholdsvis 4-8 år og 11-15 år. Hensikten er å få kunnskap om ulike sider ved samspillet mellom den virtuelle og den fysiske mobiliteten, mellom IKT og transport. Mens den yngste aldersgruppen er helt avhengige av foreldrenes daglige omsorg og tilsyn, er den eldste gruppen mer selvhjulpne.

Til sammen ble det gjennomført 25 intervjuer. I de 10 ”intakte” familiene ble intervjuene gjennomført med kvinne og mann i fellesskap. 15 av intervjuene ble gjennomført i stedsdistribuerte familier. I fem av dem ble begge partene intervjuet hver for seg. I fem av denne type familier ble bare en av partene intervjuet. Det distribuerte utvalget besto av ni kvinner og seks menn.

Alle bortsett fra tre hushold hadde bil. Disse fant vi i de stedsdistribuerte familiene hvor kvinner var familieoverhode. Fire av denne typen familier hadde ikke stasjonær telefon, også disse kvinner. Alle intakte og åtte av de stedsdistribuerte familiene hadde Internett. Blant de som ikke har Internettkopleing var fire kvinner.

Hverdagsliv og kommunikasjon – teoretiske perspektiver

Den teoretiske tilnærmingen i prosjektet kan grovt sett deles i tre; knyttet til hverdagsliv, teknologi og kommunikasjon.

Hverdagsliv

Innenfor hverdagslivstilnærmingen har vi tatt utgangspunkt i fenomenologen Alfred Schütz’ analyser av hverdagslivet. Schütz bruker begrepet *handlingsfelt* om den del av verden innenfor rekkevidden som kan påvirkes av handling: Dette handlingsfeltet deler han i to: det primære handlingsfelt, som nås uten spesielle hjelpemidler, og det sekundære handlingsfelt, hvis grenser bestemmes av samfunnets teknologiske nivå. *Bilen og telefonen* er eksempler på hjelpemidler som har utvidet grensene for det sekundære handlingsfelt.

Den fenomenologiske analysen er utgangspunktet også for Berger og Luckmans tilnærming til studiet av dagliglivet. Med nye familiekonstellasjoner øker hverdagslivets handlingsfelt, og dermed behovet for hjelpemidler til å kommunisere. Hensikten med hverdagslivsanalysen er, i følge Berger og Luckman, å komme fram til *typologier av interaksjon* for å få kunnskap om de objektive forholdene i hverdagslivet. Vår interesse i dette prosjektet er å knytte disse typologiene for interaksjon til ulike former eller medier for kommunikasjon og hvilken rolle transport spiller i disse interaksjonsprosessene. Hovedvekten er lagt på interaksjon og samspill mellom foreldre og forholdet mellom foreldre og barn. Men også forholdet til andre viktige personer i det sosiale nettverket er undersøkt.

For å utvide det fenomenologiske perspektivet til Berger og Luckman, bruker vi Cato Wadels begrep om familien som et sysselsettingssystem. Wadel betrakter husholdet som et sysselsettingssystem med et sett av innbyrdes avhengige aktiviteter og roller. Det familiære sysselsettingssystemet står i et gjensidig avhengighetsforhold til andre sysselsettingssystemer, som arbeidsplasser, skole,

barnehage og transportsystemet. Husholdet befinner seg dermed i spenningsfeltet mellom samfunnsmessige betingelser og egne og andre menneskers behov, ønsker og ressurser når dagliglivet skal organiseres.

Både Henri Lefebvre og Anthony Giddens legger vekt på at hverdagslivet er preget av gjentakelser og utvikling av rutiner. Lefebvre legger vekt på at den gamle "helheten" i hverdagslivet faller fra hverandre og at det moderne samfunnet består av løsrevne delsystemer og en økende tvangsmessig tidsbruk. Giddens har en mer positiv oppfatning av hverdagslivets rutiner enn Lefebvre. Han mener rutinene kan oppfattes som grunnlag for eksistensiell trygghet. I dette prosjektet kan mediene betraktes som redskap for å sikre denne tryggheten. De blir de materielle hjelpemidlene for å øke handlingsfeltet eller handlingsrommet, samtidig som de er med på å skape trygghet i den daglige tilværelsen.

Materialitet og teknologioppfatning

Lefebvre legger også vekt på den *materielle delen av kulturen* for forståelsen av hverdagslivet. Det kommer særlig til uttrykk gjennom det han kaller subsystemer eller delsystemer. Han mener at bilismen er det beste eksempelet på slike subsystemer. Bilen påvirker og dirigerer atferd og handling innenfor ulike sfærer, fra økonomi til språk. Bilen er den som samfunnsmessig organiserer trafikken, den dominerer byplanleggingen, den har sine egne organisasjoner og sterke pressgrupper. For hverdagslivet er bilen ett av de viktigste subsystemer, fordi den i så stor grad påtvinger det sine handlingsimperativer.

En annen måte å betrakte de materielle gjenstandene vi omgir oss med, er å se dem i et *domistiseringsperspektiv*. Det betyr at man undersøker konsumet av gjenstander i en bred betydning. Man er ikke bare interessert i kjøpsatferden eller bruken. I følge domistiseringstilnærmingen presenteres den tekniske utvikling, både fysiske objekter og ikke-materielle tjenester og software, for brukerne. De tilpasser bruken til sine formål, ut fra den sosiale situasjonen de befinner seg i. Dette betyr at gjenstanden kan forandre den sosiale konteksten den er introdusert i, samtidig som gjenstanden selv ofte blir omfortolket av brukerne, og brukt på uventede måter. Det er denne dynamikken som er kjernen i domistiseringstilnærmingen.

Tre grupper av teorier om medievalg

Medievalg-teorier kan grovt sett deles inn i tre hovedgrupper; teorier som omhandler mediets *kvalitet*, *sosial aksept* og *brukervennlighet*.

Den kommuniserendes valg av medium er basert på at oppgaven/innholdet passer med mediets kvaliteter (task-media fit). *Media Richness Theory* og *Social Presence Theory* er eksempler på teorier som har dette utgangspunktet. Den første tar utgangspunkt i at komplekse kommunikasjonshandlinger, med høy grad av tvetydighet og hvor det er rom for mange tolkninger krever et rikt medium, dvs et medium som rommer mye informasjon og hvor mulighetene for tilbakemelding er gode, slik som ansikt-til-ansikt-kommunikasjon. Den andre sier at effektiv kommunikasjon fordrer at graden av sosial tilstedeværelse passer med hvor mye samhandling/kommunikasjon innholdet i samtalen krever. Ut i fra denne teorien

velger den kommuniserende mediet ut fra hvilken grad av sosial tilstedeværelse han eller hun mener at kommunikasjonen krever.

Den kommuniserendes valg av medium er basert på at omgivelsene rundt påvirker oppfatninger om hvilke oppgaver/innhold som passer til bestemte medier. *The Social Influence model* tar dette utgangspunktet.

Den kommuniserendes personlige erfaringer og oppfatninger har sterk innflytelse på hvilke oppgaver/innhold som passer til hvilke medier. Teorier som støtter dette perspektivet er: *Technology acceptance model* og *Media appropriateness* teorien.

Organisering av hverdagslivet i familier med samboende partnere

Obligatoriske aktiviteter

Foreldrenes arbeidsreiser og barnas skolegang eller tilstedeværelse i barnehagen er styrende for hverdagen i familiene der foreldrene bor sammen. Det er de obligatoriske reisene og aktivitetene som skal koordineres og gjennomføres som er disse familienes utfordring. Barnehagebarna må følges, og mange av de yngste skolebarna blir også fulgt til skolen. De fleste av foreldreparene fordeler henting og bringing av barna til barnehage eller skole mellom seg. Den vanlige modellen er at den ene bringer og den andre henter, avhengig av de enkeltes arbeidssituasjon. Et par av kvinnene arbeider turnus, sykepleier og flyvertinne, og da tilpasses bringing og henting til deres arbeidsrytme. Arbeidsreisen kombineres for mange med andre gjøremål, både følge av barn, men også innkjøp av dagligvarer.

Et yrkesaktivt ektepar med små barn vil store deler av dagen være på forskjellige steder. Ikke alle avtaler om koordinering av de praktiske husholdsoppgavene som innkjøp, hvem som skal lage middag eller følging av barn til fritidsaktiviteter er gjort på forhånd. Tilgjengeligheten via mobiltelefon eller fasttelefon og tilgangen til minst en bil i husholdet minsker behovet for planlegging, selv om de viktigste avtalene er gjort på forhånd.

Intervjuene viser oss hvilket aktivt liv foreldrene lever – særlig de med små barn – og hvilken energi som skal til for å holde seg flytende i den hektiske strømmen hverdagen er. Materialet vårt viser hvordan samboende par utvikler et sett med rutiner som de bruker for å dekke familiens løpende behov.

Fleksible rutiner

Dagliglivets rutiner er glidd inn i et mønster der begge to vet hva de skal gjøre. Ektefellene kompletterer hverandre. Intervjupersonene snakker selv om systemer for hva som skal gjøres. Samtalene viser tydelige eksempler på at familien er et sysselsettingssystem, eller en institusjon, der bindingene til andre samfunnsmessige institusjoner, både tidsmessig og romlig, styrer mye av deres hverdagslivspraksis.

I Bergers og Luckmanns ånd er det utkrystallisert en slags sedvane i de rutinene familiene utvikler. Respondentene snakker om den ”naturlige” ansvarssfæren for

hver av partene. Mange av de tingene man må avtale i en familie faller innenfor den ene eller den andre partens sfære. Denne sedvanlige oppgavedelingen blir referert til som et "naturlig" fenomen, men den er med stor sannsynlighet nokså inngrodd i forholdets historie og de kjønnsbestemte antakelsene om hvem som gjør hva. Vår studie viser at i en intakt og fungerende familie blir arbeidsfordelingen bare delvis diskutert. Som regel er den blitt sedvane. Det er bare når det blir problematisk for en av partene at det er behov for diskusjoner.

Rutinene omfatter også bruk av de forskjellige teknologiene som bil og telefon. I prosessen med å møte de forskjellige kravene man stilles overfor i hverdagen diskuterer parene hvor viktig det er med effektiv (dvs. tidseffektiv) og fleksibel transport, og behovet for avstandskoordinerings som kan avhjelpest med mobilkommunikasjon. Avtaler på forhånd blir dermed mindre nødvendig. Et eksempel er hvordan mobiltelefonen brukes i forbindelse med innkjøp. Ting som skulle ha vært med på handlelisten kan legges til mens innkjøpene foregår, og avklaringer kan gjøres av den som handler. På denne måten bringes mobiltelefonen inn i institusjonen ved å tillate fleksibilitet under innkjøp og bidra til at behovet for planlegging reduseres.

Teknologien, særlig bil og mobiltelefon, er med i denne prosessen på forskjellige måter. Kommentarene viser at disse innretningene er med å gjøre foreldrenes oppgaver lettere. Familiens bil "nummer to" brukes for å bringe barna til diverse aktiviteter, mens en av foreldrene bruker bil "nummer en" til å pendle til en jobb som kan være i nærområdet eller langt unna. Mobiltelefonen brukes for å organisere innkjøp "på sparket" og koordinere hvem som skal hente hvilket barn i barnehagen.

En familie kan ha forskjellige behov til forskjellige tider. Tiden da barna må kjøres til alle aktiviteter de deltar i går som regel over i en periode der barna er mer selvstendige og kan sørge for egen transport, og koordineringsbehovet blir mindre. Vår studie viser at foreldrene har størst behov for å bruke forskjellige tekniske løsninger når barna er yngst. De går til innkjøp av ekstra bil, telefonen blir brukt til koordinering, og det er et komplekst samhandlingsnivå partene imellom. Tydeligst blir dette hvis begge parter arbeider utenfor hjemmet. I tillegg til ansvaret for barna er begge parter opptatt av å skaffe seg en karriere og må ta hensyn til de potensialene og begrensningene som ligger i dette.

Følgning av barn er vanligvis avtalt på forhånd, senest dagen i forveien. Men det hender at det skjer noe i løpet av dagen som gjør det nødvendig å endre opplegg. Mor eller far må jobbe lenger, det har inntruffet sykdom eller andre forhold. Når slike programforandringer skal avtales, er samtale vanligvis nødvendig. SMS kan brukes til korte beskjeder, og e-post brukes dersom det er lengre beskjeder, nærmest informasjonsoverføring. Ektefellene ringer derfor hverandre for å gjøre avtaler som omfatter henting av barn, fordi det er helt avgjørende at avtalen er klar og entydig. Man kan ikke risikere at barnet ikke blir hentet når barnehagen stenges eller SFO er slutt for dagen. Om ektefellene bruker fasttelefon eller mobiltelefon avhenger av hvor de er, og om telefonene er arbeidsgivers eller privat. Det som imidlertid skjer en del ganger er at en av ektefellene, vanligvis kona, sender en SMS eller e-post for å minne om avtalen.

”Dødtiden” i bilen brukes til samtaler

For en del travle småbarnsforeldre er stunden i bilen på vei til og fra jobben tid for samtale med andre. Mange av disse foreldrene har lange arbeidsreiser og dermed også tid til å føre samtaler som har mer karakter av å være vedlikehold av det sosiale nettverket enn koordinering av dagliglivet. Mobilbruk i bilen er dermed et tidspunktet som egner seg for kommunisering med slekt og venner, men også med ektefelle.

Svært mange av kvinnene tar kontakt med sin mor i løpet av dagen. Hyggeprat i bilen ble nevnt av halvparten av de intakte familiene og av flere av de skilte og separerte intervjupersonene. Prinsippet med småprat i bilen under kjøring synes å være en måte å nyttiggjøre den tiden man kjører, siden de to tingene ofte skjer samtidig. Det var mange av intervjupersonene som oppgav ”hyggeprat” under kjøring til og fra jobb, osv. Det passer inn i tanken om at tiden man sitter i bilen er ”unyttig” tid som man kan bruke til andre ting. I denne ledige tiden passer det å kontakte partneren eller andre personer i den nære omgangskretsen, rett og slett for en prat. Dette er en arena hvor man kan ivareta de følelsesmessige sidene ved et forhold.

Det ekspressive og emosjonelle aspektet ved bruk av ”mobilen” kombineres med den bundne og obligatoriske bruken av bilen. Siden man likevel reiser fordi man må, arbeidsreisen er en klar obligatorisk reise, kan tiden også brukes til noe man har lyst til, å ta kontakt med venner eller ektefelle.

Det vi ser her er en kombinasjon av kommunikasjonsformer, av den fysiske og virtuelle kommunikasjonsformen. Det er en blanding av instrumentalitet, det obligatoriske som arbeidsreisen representerer, og det ekspressive, samtalen med en god venn eller sin mor.

Mobilsamtalene i bilen har også karakter av avtaler og planlegging. Både i forhold til venner og ektefelle er det avtaler om senere aktiviteter som gjøres i denne konteksten i tillegg til mer følelsesladede kontakter. Ektefeller bruker også anledningen til å samordne avtaler om dagliginnkjøp i denne situasjonen, enten ved at den som er i bilen ringer til den andre eller blir oppringt på veien for å bli instruert om hva som er nødvendig å kjøpe.

Forholdet mellom foreldre og barn i intakte familier

Den praktiske omsorgen

For førskole- og småskolebarna er det foreldre som gjør avtaler seg imellom. Barna har liten innflytelse på hva som skjer av henting og bringing. Slike oppgaver er avtalt på forhånd av foreldrene. Det er planlagte reiser. Skal det gjøres noen endringer i hvem som tar seg av henting, ringer foreldrene til hverandre for å være helt sikker på at endringen i avtalen er bekreftet. E-post eller SMS er for usikkert i en slik sammenheng. Her trengs et ”rikt” medium, dvs et medium hvor partene kan kommunisere i sanntid og oppklare eventuelle misforståelser umiddelbart.

Kontroll – sikkerhet

For barna betyr telefonkontakten at de kan tilfredsstille behovet for å snakke med foreldrene, når de har kommet hjem til tomt hus og kanskje føler seg alene. De bruker telefonen for å få oppmerksomhet fra foreldrene, og for å ”kontrollere” at foreldrene er der de skal være, på jobben.

Flere av barna bidrar med husarbeid, matlaging eller rengjøring, gjerne koplet til ukepenger. De inngår i familiens sysselsettingssystem. En del av samtalen med foreldrene på jobb dreier seg om hva de skal lage til middag og det praktiske rundt det. Dette blir da en kombinasjon av ren kontakt, avtaler om praktiske ting knyttet til matlagingen og oppmerksomhet i forhold til foreldrene. For barna er det samtalen som er viktig i denne sammenhengen. Foreldrene har det tidvis så travelt i arbeidssituasjonen at noen av dem ville ha foretrukket å få en SMS i stedet.

Barnas eie av mobiltelefon betyr at foreldrene i stor grad kan nå barna hvor de enn er. For mange av foreldrene representerer dette en sikkerhet, som er viktig i det daglige. Foreldrene både ringer og bruker SMS for å sjekke hvor barna er. Henting av barn om kvelden dreier seg også om sikkerhet og kontroll. Mange av foreldrene vil ikke at barna og ungdommene skal gå ute i mørket og kjører og henter dem i stedet.

Følelsesmessige aspekter

I disse familiene er foreldre og barn sammen daglig. I én av familiene finnes det barn fra tidligere forhold, og disse barna har kontakt med mor eller far som bor et annet sted. Behovet for å bruke mediene som formidlere i følelsesmessige sammenhenger mellom foreldre og barn er naturlig nok mindre enn i familier der foreldre og barn ikke bor sammen hele tiden. Nære samtaler og samtaler for samtals egen skyld over telefon mellom barn og foreldre skjer stort sett når en av dem er ute på reise eller der barnet er på besøk hos andre. Vi finner eksempel på, også i disse familiene, at foreldrene bruker barnets mobiltelefon (SMS) som kontakt når hun eller han er hos den av foreldrene de ikke bor sammen med. I disse familiene dreier det seg om barn fra tidligere forhold.

Organisering av hverdagslivet i stedsdistribuerte familier

Brudd i samlivet mellom foreldre innebærer vanligvis store endringer i organisering og strukturering av hverdagslivet for både voksne og barn. Endringene har både praktiske og emosjonelle implikasjoner, men hvordan familiene håndterer den nye situasjonen, varierer med blant annet hvor langt partene har flyttet fra hverandre, hvor godt eller dårlig de forholder seg til hverandre, barnas alder, arbeidsdeling før og tid siden bruddet skjedde.

I intervjuene ser vi klare tendenser til at graden av kontakt varierer med hvor myefølging av barn foreldrene har, hvilke avtaler man har for samvær, avtaler i forhold til skole/barnehage, avtaler i forhold til innkjøp til barna, hvordan informasjon fra skole/barnehage blir videreformidlet og etter hvor fleksible foreldrene er i forhold til overordnede avtaler. I tillegg til å kunne si noe om ulike *begrunnelser* for kontakt, synes også kontakthyppighet å gjenspeile forskjeller i

kommunikasjonen mellom foreldre. Her kan vi snakke om to familietyper; en med mye og en med lite kontakt.

Faste og fleksible strukturer

Familier med lite kontakt kan sies å ha en mer *fast struktur* på organiseringen. De har en tradisjonell samværsordning med faste samværsdager, for far i disse tilfellene. Foreldrene har organisert seg på en slik måte at de ikke trenger å ha så mye kontakt i hverdagen. Oppgavene er i de fleste tilfellene klart fordelt. De har også færre aktiviteter å ta hensyn til sammenliknet med familier med hyppig kontakt som har flere følge- og hentereiser.

Familier med hyppig kontakt har i større grad det man kan karakterisere som en *fleksibel struktur*. I utgangspunktet har de faste avtaler i forhold til samvær og fordeling, men ettersom de har flere aktiviteter å forholde seg til og flere følge- og hentereiser enn familier med lite kontakt, gjelder mye av kontakten nettopp dette. Behovet for oversikt vil være større, og avtalene i disse familiene vil også være mer utsatt for endringer. Jevnlig kontakt for å holde seg oppdatert i forhold til det som skjer og for å bekrefte ulike avtaler er dermed nødvendig. At de fleste av disse familiene heller ikke har noen faste ordninger i forbindelse med innkjøp, generer også et større behov for kontakt og oppdateringer. Innkjøp synes å være noe man tar "som det kommer". En annen faktor som synes å spille inn, er den dominerende samværsordningen blant disse familiene. Med delt omsorg for barna vil en løpende oppdatering i større grad være nødvendig enn hos familier der kun en har hovedansvaret. Totalt sett kan det se ut som at det er flere begrunnelser for kontakt i familier med hyppig kontakt enn i familier med lite kontakt.

Kompleksitet, nærhet og hyppighet bestemmer mediebruk

Telefonbruk eller ansikt-til-ansikt kontakt er den vanligste måten å kommunisere på i de fleste familier med hyppig kontakt. Familier med hyppig kontakt har flere ting å planlegge, koordinere, endre og/eller bekrefte enn i familier med liten kontakt. Dette innebærer at de ofte må ta hensyn til hverandres hverdager og planlegge og koordinere ut i fra dette, og det kan bli mye informasjon som må utveksles. Det blir lett "mye fram og tilbake" hvis de tar kontakt via tekstmedier, og det er større rom for mistolkninger.

I tilfeller der noe skal bekreftes eller korte beskjeder formidles, brukes derimot SMS ofte som et tillegg i kommunikasjonen mellom foreldre med hyppig kontakt. Dette stemmer overens med Media Richness Teorien om at rikere medium slik som ansikt-til-ansikt eller telefon foretrekkes i tilfeller av komplekse kommunikasjonshandlinger hvor det kan være høy grad av tvetydighet eller stort rom for tolkninger.

Selv om telefonen er et rikere medium, ser vi at andre medier blir brukt i familier med hyppig kontakt fordi situasjonen man selv eller mottaker befinner seg i, gjør det mer hensiktsmessig å benytte et annet medium. E-post benyttes f.eks. pga arbeidssituasjonen eller av hensyn til barna (for at de ikke skal høre hva som blir sagt). Medievalg synes derfor også å være situasjonsbetinget, dvs. at tekstbaserte

medier velges fordi situasjonen gjør det vanskelig å bruke et medium som inkluderer tale.

Vi ser imidlertid at noen, spesielt menn, foretrekker å ringe framfor å skrive SMS fordi det er enklere med telefonen. I andre tilfeller trekkes fordelene ved SMS fram, blant annet at beskjeder på SMS kan bli lagret og benyttes som ”huskelapper”. I disse tilfelle er det brukers personlig oppfatninger og erfaringer som virker inn på medievalget.

At familier med lite kontaktbehov nesten utelukkende bruker tekstbaserte medier, gir støtte til media richness teorien. I disse familiene kan det også være andre grunner til at man heller benytter SMS eller e-post, for eksempel at man ikke ønsker den sosiale kontakten som en telefonsamtale innbyr til. Et godt eksempel på dette er kvinnen som gir uttrykk for at det ville vært litt rart å skulle ringe sin tidligere partner når hun ikke engang møter ham når han henter eller overleverer datteren i forbindelse med samværshelger.

Kontakt mellom foreldre og barn i distribuerte familier

Den distribuerte familiesituasjonen skaper behov for kommunikasjon på avstand mellom barn og foreldre. Det er i de periodene hvor barn og foreldre ikke bor sammen hvor den medierte kommunikasjonen er spesielt betydningsfull. I denne studien ser vi at foreldrene bruker mobiltelefonen som en direkte kanal til barnet utenom den andre forelderen. Foreldre kan sende en melding før en eventuell telefonsamtale for å høre om det passer å ringe. De ville ikke bryte inn i barnas aktiviteter med en telefonsamtale og ønsket å ”banke på” med en SMS i forkant. I forbindelse med samlivsbrudd har mobilen i forhold til barn som nevnt fått en ny betegnelse, ”samlivsbruddsmobil”. Mobiltelefonen har blitt et viktig verktøy for å utøve en foreldrerolle over avstand.

Praktisk koordinering og nærvær uten samvær

Praktisk koordinering og foreldre-barn kontakt i distribuerte familier handler blant annet om hvor ting er, når barnet skal komme neste gang og praktisk koordinering rundt dette. Det er mange ting som skal flyttes i forflytningen mellom foreldrene. Én informant omtaler det som ” *en liten flyttesjau hver søndag*”.

Foreldrenes holdning i forhold til å kommunisere med barna via telefon, SMS og e-post varierer. På den ene siden er foreldrene positive til at barna kan kontaktes direkte fordi dette skaper en form for tilstedeværelse i barnas liv uten at de er sammen fysisk. På den andre siden skal ikke medier være erstatning for den personlige, direkte og fysiske kontakten mellom foreldre og barn. Noen sier direkte at dette er problemstillinger de ikke har tenkt på, mens andre hadde gjort seg refleksjoner omkring mediert kontakt mellom foreldre og barn.

Emosjonell kontakt

I medieteorien finner vi støtte for at medienes kvaliteter legger føringer på hvilke medier som egner seg til bestemte typer kommunikasjon. Vi ser av intervjuene at

både fasttelefon og mobiltelefon er viktige kommunikasjonskanaler for å uttrykke følelser og for å vise tilstedeværelse og omsorg i foreldre-barn relasjonen i distribuerte familier. Mediene er et middel til å uttrykke nærvær uten fysisk samvær, spesielt i perioder der foreldre og barn ikke er sammen. Telebasert nærvær synes å være spesielt viktig for de fedrene som har omsorg for barna annenhver helg og en dag i uken. Foreldrene mener at mediene i liten grad kommer som en erstatning for fysisk kontakt mellom foreldre og barn. Mediert kontakt blir et tillegg til den fysiske og personlige kontakten.

Emosjonelt innhold i kommunikasjon mellom foreldre og barn er av forskjellig natur og av både positiv og negativ karakter. Barn bruker gjerne "den ene" forelderen som klagemur hvis de ikke er helt fornøyde med "den andre" forelderen. Dette er også tilfelle i de distribuerte familiene. Når ikke begge foreldrene deler husstand bruker barnet telefon for å komme i kontakt med den forelderen de for tiden ikke bor sammen med.

Trygghet, sikkerhet og kontroll

Kontroll, sikkerhet og trygghet er tre viktige begrunnelser for å utstyre barn og unge med mobiltelefon. Dette gjelder så vel for barn fra distribuerte familier som for intakte. Som vi har vært inne på tidligere, er den distribuerte familien en mer kompleks organisasjon enn den tradisjonelle kjernefamilien, og det kreves mer for å holde oversikt over hvem som er hvor til enhver tid. Foreldre i skilte familier står ofte alene om ansvaret for barnet i de periodene de har barn, og føler det tryggere når de kan nås på mobil uansett hvor de er. En skilt forelder "lener" seg ikke like mye på en ny partner i forhold til omsorg for barnet som gifte/samboende biologiske foreldre gjør. Trygghet og sikkerhet oppleves når barn og foreldre kan komme i kontakt med hverandre uavhengig av hvor de befinner seg.

Dette har også negative sider. Barna slipper aldri helt unna foreldrene, og blir lite selvstendige når foreldrene alltid er tilgjengelige. "Hent meg" er en av de vanligste meldingene fra de litt større barna, og foreldrene stiller opp.

Foreldres behov for kontroll av barna er ikke annerledes i distribuerte familier enn i intakte. Særlig i forhold til ungdommer forteller foreldrene at de er på vakt overfor mistenkelige bakgrunnslyder og for ukjente nummer på mobilen. Mobiltelefonen øker på den ene siden følelsen av sikkerhet. Barn og foreldre kan lett komme i kontakt, og det føles tryggere å gi barna/ungdommen større bevegelsesfrihet når de kan nås på mobil. På den andre siden kan den redusere barn og ungdoms selvstendighet.

Medieteori og kommunikasjonspraksis

Flere av de intervjuede beskriver SMS som et lite rikt medium og som en kilde til misforståelser. Flere har derfor gått bort i fra å bruke SMS i visse typer kommunikasjons handlinger. Dette er i tråd med Media Richness Theory som vil hevde at denne typen innhold "krever" et rikere medium.

I forhold til den nære, personlige og gode kontakten nevner flere at SMS er utilstrekkelig. Dette kan også ha noe med generasjonsforskjeller å gjøre, fordi eldre er mindre vant med SMS. En intervjuperson nevner dette poenget, men synes selv ikke at det er vanskelig å oppnå god kontakt med SMS. En annen trekker fram at barnet har lettere for å skrive "Jeg er glad i deg mamma" enn å formidle denne typen følelser muntlig ansikt-til-ansikt. En tredje forteller at det er lettere å sende en melding med "Jeg elsker deg" enn å si det samme muntlig og direkte til en person. I Social Presence Theory trekkes graden av tilstedeværelse med som en viktig dimensjon ved valg av kommunikasjonsmåte. Tonefall, kroppsspråk, mimikk og øyekontakt er deler av selve kommunikasjonshandlingen og knyttet opp i mot innholdet som formidles (som tale eller tekst). Noen kommunikasjonshandlinger og visse typer innhold "krever" at de kommuniserende parter både ser og hører hverandre for at budskapet skal kommuniseres riktig og effektivt.

Meldingene som sendes på SMS er også gjerne korte fordi mange opplever det som lite brukervennlig å skrive langt på mobiltelefonen. Flere av de intervjuede nevner denne dimensjonen knyttet til SMS, det vil si at mobilen er ikke et egnet skriveredskap. Flere forteller at de bruker SMS i jobbsituasjon fordi mottaker, enten venner, partner eller ekspartner, har en jobb hvor det er vanskelig å nå dem eller fordi jobbmiljøet er så hektisk at det er vanskelig å føre en samtale. Dette gjelder også i forhold til barnas kommunikasjon med foreldrene når de er på jobb. Barn som ringer "i tide og utide" oppleves som både forstyrrende og stressende, og flere forteller at de i slike situasjoner foretrekker at barna sender en SMS.

Barn og mobiltelefon

Tidspunktet for når barn får sin første mobil kryper stadig nedover, og hver sjettede åtteåring i Norge har egen mobiltelefon. Bare på ett år har barns eierskap og tilgang til mobiltelefon økt betraktelig. Så godt som alle skolebarn i dette utvalget har sin egen mobiltelefon. Barn av skilte foreldre fikk mobiltelefon tidligere enn andre. "Samlivsbruddmobilen" illustrer bakgrunnen for dette.

Sosialt press og sosial kontakt er en viktig grunn til at barn og unge får mobiltelefon. Flere foreldre forteller at sosialt press førte til at barna fikk mobil litt tidligere enn det de hadde planlagt. Det sosiale presset varierer i de ulike miljøene, men i fra ti til elleve år er en alder da presset begynner å bli betydelig. Presset oppleves som reelt og resulterer ofte i at barnet får mobil, på tross av at foreldrene mener behovet er lite.

Økonomi er et annet aspekt ved barns mobilbruk, og foreldrene er opptatt av økonomien rundt mobilbruk både for egen del og for barnas. Foreldre forteller om ubehagelig store telefonregninger og at barna bør ha en viss alder før de får mobil, fordi de må forstå at dette koster penger. De aller fleste av barna har mobiltelefon med kontantkort, slik at økonomien rundt bruk av telefonen er kontrollerbar både for foreldrene og barna. Andre abonnements typer der du fyller opp kortet med et visst antall telleskrutt brukes også – nettopp for å ha kontroll over barnets mobilbruk. Flere trekker frem viktigheten av at barna må lære seg å gjøre økonomiske prioriteringer.

Selv om strålingsfaren ved mobiltelefoni er ofte debattert i mediene, er det bare en av foreldrene i vårt intervjumateriale som nevner strålefare som en av grunnene til at de ikke ønsker at barnet skal ha mobil i for ung alder.

Livet med bil og mobiltelefon

Familiene som er intervjuet i dette prosjektet har i de aller fleste tilfellene valgt en tilpassning på bolig- og arbeidsmarkedet som gir materielle forutsetninger for hverdagslivet som impliserer behov for hjelpemidler til kommunikasjon, det gjelder både den fysiske og den virtuelle. De valgene som familiene gjør i byregionens romlige sfære, får dermed tidsmessige konsekvenser når hele dagens gjøremål skal knyttes sammen. Bilens rolle er derfor sentral. Det store flertallet av disse familiene sier at bilen er helt nødvendig for å få hverdagen til å gå rundt.

De aller fleste relaterer sin bilavhengighet til et eller flere aspekter ved tid. Tidspress, tidsknapphet, tidsøding ved alternative reisemåter, at det å reise kollektivt eller å gå eller sykle tar for lang tid osv, går igjen i argumentasjonen. Oppfatningen om at man har dårlig tid i hverdagslivet er gjennomgående for de aller fleste av disse familiene.

Nødvendigheten av å bruke bil koples svært ofte til forhold som har med barn å gjøre. Uten bilen sprenses familiens tidsrammer. Familien har tilpasset dagliglivet til det at bilen finnes. Når barnehagen og arbeidsplassen ligger i hver sin retning, blir kollektive reisemåter komplisert. Enkelte forteller at de kan gå til jobben, men når de først skal følge barn, fordobles nesten reiselengden.

Hverdagslivets rutiniserte karakter legger grunnlaget for vanemessig bruk av bilen. Har man alltid tilgang til bilen, skaffer man seg ikke informasjon om kollektivtransport. Når bilen står der, brukes den til det meste, selv om man like gjerne kunne tatt beina fatt eller brukt sykkelen. De fleste opplever at det er vanskelig å gi slipp på bilen i hverdagen. Vanen er for sterk eller tilgjengeligheten gjør at den brukes alltid, nesten tvangsmessig.

Mobiltelefonen har ikke samme sentrale posisjon som bilen i organisering av familienes dagligliv. Hverdagslivet er levt uten mobiltelefon. Men for disse familiene inngår mobilen som et viktig hjelpemiddel og kontaktmiddel både i forhold til de daglige gjøremålene og den sosiale kontakten mellom foreldre og barn, og andre i det sosiale nettverket de voksne har.

Men i motsetning til hva som gjelder bilen, er det ingen av disse intervjupersonene som har vokst opp med mobiltelefon. For mange av dem er de i en fase med bruk av mobiltelefonen som i domistiseringsteoriens terminologi kan betegnes som objektivisering og inkorporering. Det betyr at man både arbeider med å lære seg bruken av mobilen, hva man skal bruke den til og hvordan den blir en del av ens sosiale liv. På den måten har domistiseringen av mobiltelefonen kommet kortere enn domistiseringen av bilen, når vi ser det på et generelt nivå.

På samme måte som bilen, er mobiltelefonen noe man venner seg til å ha og til å bruke. Å være tilgjengelig er det viktigste. Denne gruppen av intervjupersoner knytter tilgjengelighet til sikkerhet i forhold til barna, at de kan nå dersom noe skjer i barnehagen eller hos dagmamma, eller at de kan nå de større barna når de

er ute på ett eller annet. Mobiltelefonen betyr også at barna kan nå foreldrene dersom de trenger å få kontakt med mor eller far.

I samspillet mellom bilen og mobilen er det ikke så mye snakk om at den ene erstatter den andre. Det er heller slik at de representerer hverdagsteknologier som utfyller hverandre og som på sett og vis øker bruken av den andre. Man kan si at mens bilen er forlengelsen av kroppen og øker det fysiske handlingsrommet, øker mobiltelefonen menneskets kognitive kapasitet. Til en viss grad styrer mobiltelefonen bilbruken, mer i form av å generere flere reiser, fordi mobiltelefonen er med på å begrense behovet for planlegging av de daglige aktivitetene. Flere av gjøremålene foregår spontant, og dagliglivet blir mer ad hoc-betont enn når disse hjelpemidlene ikke finnes.

I de ulike familiene kan vi snakke om forskjellige *tidsbruksregimer* som åpenbart er knyttet til bruk av de hjelpemidlene som bilen og mobiltelefonen representerer. I det ene ytterpunktet finner vi den strukturerte og gjennomplanlagte hverdagen, der alle gjøremål er plottet inn, både tidsmessig og stedmessig, og alle oppgaver er fordelt mellom de aktuelle familiemedlemmene. I den andre enden finner vi det hverdagslivet hvor familien tar det meste på sparket og hvor lite er fastlagt på forhånd, utover de faste gjøremålene som arbeid og skole. Det strukturerte og ad hoc regimet er to ytterpunkter på en skala hvor det finnes mange mellomløsninger. Flertallet av disse familiene befinner seg antakelig nærmere det ad hoc-betonte tidsregimet. Og grunnen til at det kan være slik, er den utstrakte bruken av både bilen og mobilen. Det ”moderne” er ikke å planlegge, men å leve ad hoc. Bilen og mobiltelefonen blir dermed midlene for å gjennomføre dette tidsbruksregimet. Bilen er syvmilsstøvlene som tar brukeren over de lange avstandene på kort tid. Mobiltelefonen er navigeringsverktøyet som styrer veivalget.